

ARBEIDSNOTAT

Bestandstatus for ”alpine dykkender” i Nord-Trøndelag

Et forprosjekt

Rolf Terje Kroglund
Jan Eivind Østnes

Bestandsstatus for ”alpine dykkender” i Nord-Trøndelag

Et forprosjekt

Rolf Terje Kroglund
Jan Eivind Østnes

Foto: Jan Eivind Østnes

Høgskolen i Nord-Trøndelag
Arbeidsnotat nr 251
ISBN 978-82-7456-670-5
ISSN 1501-6285
Steinkjer 2012

Forord

Alpine dykkender er en fellesbetegnelse på dykkender som oppholder seg i høgfjellet i hekkesesongen og som tilbringer vinterhalvåret i det marine miljø. I Norge blir bergand, havelle, sjøorre og svartand omtalt som alpine dykkender. Tre av de fire artene, bergand (kategorien – sårbar) samt sjøorre og svartand (kategorien – nær truet) er på rødlista. På IUCN sin rødliste over truede arter er havelle nå oppgradert til sårbar. Dette på bakgrunn av en dramatisk bestandsreduksjon de siste 20 åra. Sjøorre er også oppgradert og er nå klassifisert i kategorien direkte truet. For forvaltningsmyndighetene er det derfor av interesse å innhente data i forhold til hekkebestandene for disse artene.

Målsettingen med dette forprosjektet har vært å sammenstille bestandssituasjonen for de alpine dykkendene i Nord-Trøndelag. Arbeidet er finansiert av miljøvernavdelingen ved Fylkesmannen i Nord-Trøndelag og Høgskolen i Nord-Trøndelag.

En stor takk rettes til Torstein Myhre, Tore Reinsborg, Per Gustav Thingstad, og Øyvind Spjøtvoll, Karl Inge Upstrøm, Tom Roger Østerås som har bidratt med data fra sine feltnotater! Per Ivar Nicolaisen takkes for hjelp med kartfigurer og bilder til rapporten!

Steinkjer, november 2012

Rolf Terje Kroglund
Jan Eivind Østnes

Innhold

Sammendrag	4
Innledning	5
Metode	8
Resultater	8
Diskusjon	12
Referanser	15

Sammendrag

Det foreligger ingen oppdatert oversikt over utbredelse og bestandsutvikling for alpine dykkender, bergand (*Aythya marila*), havelle (*Clangula hyemalis*), sjøorre (*Melanitta fusca*) og svartand (*Melanitta nigra*) i Nord-Trøndelag.

En gjennomgang av de registreringene som er tilgjengelige gjennom Artsobservasjoner.no (<http://www.artsobservasjoner.no/fugler>) samt data fra fagpersoner i det ornitologiske miljøet, i perioden fra 2000 til 2012 viser at svartand hekker spredt langs riksgrensa fra Meråker i sør til Røyrvik i nord. Svartand er langt mer tallrik enn de tre øvrige artene. Havelle er dokumentert med hekking på enkelte høystjellslokalteter i Meråker samt i Lierne og i Røyrvik. Hekkebestanden av bergand og sjøorre synes å være marginal. For begge disse artene er det grunnlag for å antyde en hekkebestand på mindre enn 10 par.

Bergand ble i den siste utgaven av Norsk rødliste i 2010 plassert i kategorien sårbar (VU) og sjøorre og svartand i kategorien (NT). På IUCN's rødliste over truede arter for 2012 er havelle oppgradert til sårbar (<http://www.iucnredlist.org/news>). Dette på bakgrunn av dramatiske bestandsreduksjoner de siste 20 år. Sjøorre er også oppgradert i denne oversikten og er nå klassifisert i kategorien direkte truet. På bakgrunn av dette foreslås det å igangsette et registreringsarbeid for å kartlegge hekkebestandene for alpine dykkender i Nord-Trøndelag.

Nøkkelord: Bergand, *Aythya marila*, Havelle, *Clangula hyemalis*, sjøorre *Melanitta fusca*, Svartand, *Melanitta nigra*, Norsk rødliste

Innledning

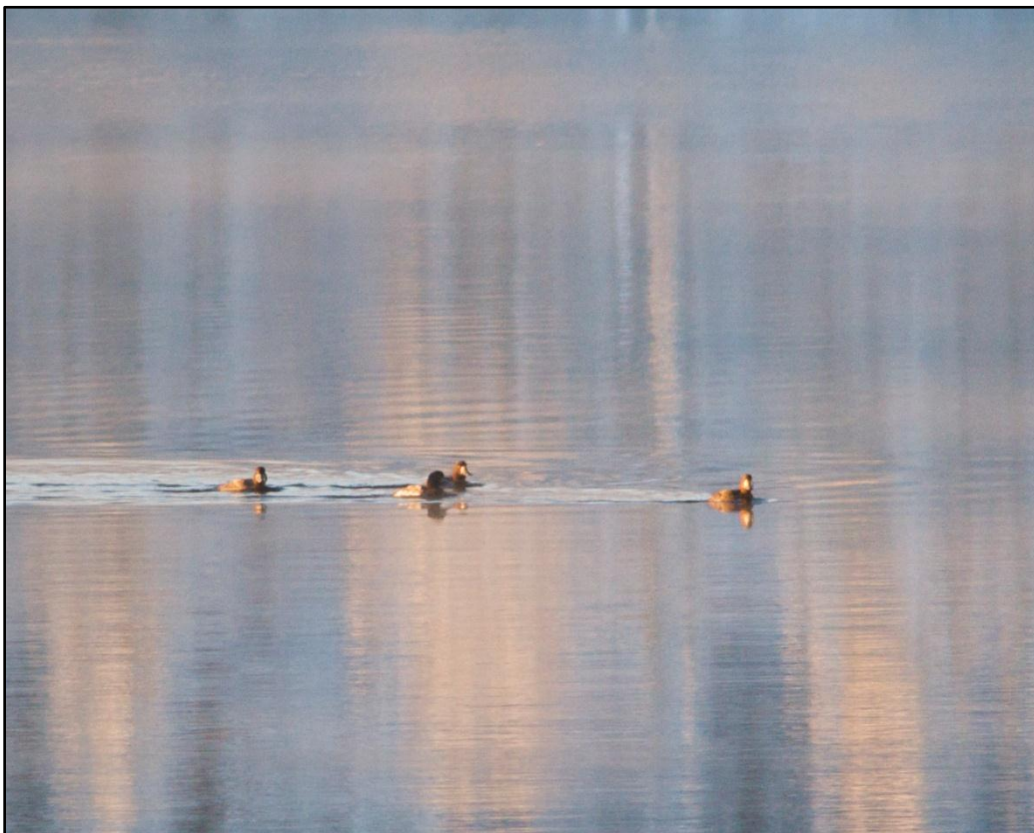
Det foreligger ingen nyere oversikt over utbredelse og bestandsutvikling for alpine dykkender, bergand (*Aythya marila*), havelle (*Clangula hyemalis*), sjøorre (*Melanitta fusca*) og svartand i Nord-Trøndelag. Tre av de fire artene, bergand (kategorien – sårbar) samt sjøorre og svartand (kategorien – nær truet) er på rødlista. På IUCN sin rødliste over truede arter er havelle nå oppgradert til sårbar (<http://www.iucnredlist.org/news>). Dette på bakgrunn av en dramatisk bestandsreduksjon de siste 20 åra. Sjøorre er også oppgradert og er nå klassifisert i kategorien direkte truet.

Bergand er satt i kategorien VU (sårbar) i norsk rødliste (Kålås et al. 2010). I Nord-Norge hekker bergand fåtallig, mens arten er noe mer vanlig lenger sør (figur 1). Det er grunn til å anta at den totale hekkebestanden i Norge ikke overskrider 1000 hekkende par (Gjershaug et al. 1994). Bestandsutviklingen i Sverige er negativ og i Finland har arten over lengre tid gått betydelig tilbake (Koskimies 1992). Bergand er en art som er knyttet til lavalpine områder innenfor den subarktiske region (Cramp & Simmons 1977). I Norge hekker berganda fåtallig og spredt fra Agderfylkene og nordover til Finnmark. Den er spesielt knyttet til fjellvann i den nedre del av vierregionen, men i Rogaland og i Trøndelag foreligger også hekkefunn fra lavlandet (Haftorn 1971). Det synes som bergand preferer grunne og næringsrike vann med vannplanter langs strandsonen. Dette gir gode betingelser for vanninsekter og andre insekter som er viktig næring i hekketida. Ikke minst er god tilgang på insekter avgjørende for ungekullet (Gjershaug et al. 1994).

I Nord-Trøndelag er berganda i hovedsak påvist hekkende i de nordøstlige deler av fylket, i Røyrvik og Namsskogan (Gjershaug et al. 1994). I tillegg er den registrert på potensielle hekkelokaliteter i Frosta, Høylandet, Levanger, Meråker, Stjørdal og Verdal kommune (Moksnes 1971, Gjershaug et al. 1994). Hekkebestanden i Nord-Trøndelag ble ved tusenårsskiftet estimert til 20 – 50 par (Einvik og Solberg 1999). Det er imidlertid en klar oppfatning innenfor det ornitologiske miljøet i Nord-Trøndelag at hekkebestanden i Nord-Trøndelag nå er betydelig lavere.

Sjøorre er satt i kategorien NT (nær truet) i norsk rødliste. Sjøorre synes å preferere høyereliggende fjellvann, omgitt av bar - eller bjørkeskog. I likhet med bergand hekker sjøorre relativt spredt og fåtallig både i Sør- og i Nord-Norge og den norske hekkebestanden er estimert til omkring 1500 par. Bestandsutviklingen i Sverige er negativ og hekkebestanden er trolig halvert i løpet av de siste 30 år (Ottoson et al. 2012).

I Nord-Trøndelag er hekkelokaliteter i første rekke registrert i nordøstlige deler av fylket. Fra Nord-Trøndelag er sjøorre registrert hekkende i Lierne og i Røyrvik. Videre foreligger observasjoner fra aktuelle hekkelokaliteter i Leksvik og Meråker. Det er dessuten ett kjent hekkefunn fra saltvann hvor et par hekket på Tautra i Frosta kommune (Thingstad og Frengen 1990). Den totale hekkebestanden for sjøorre i Nord-Trøndelag ble ved tusenårsskiftet estimert til 10 – 30 par (Einvik og Solberg 1999). Samtidig ble behovet for en bedre kartlegging av arten påpekt.

Figur 1. Overvintrende bergender. I likhet med sjøorre er bergand en meget fåtallig hekkefugl i Nord-Trøndelag. Arten er etter 2000 med sikkerhet bare påvist hekkende i Røyrvik kommune nordøst i fylket (Foto: Per Ivar Nicolaisen).

Svartand er plassert i kategorien NT (nær truet) i norsk rødliste (Kålås et al. 2010). I norsk fugleatlas ble hekkebestanden antatt å være stabil og anslått til et sted mellom 1000 og 5000 par (Gjershaug et al. 1994). Arten synes å være relativt vanlig i fjellet i Sør-Norge og blir også av og til påvist hekkende helt ut til kysten. Trøndelagsfylkene, sammen med indre deler av Agderfylkene, synes å representere de viktigste hekkeområdene for svartand i Norge (Gjershaug et al. 1994). Den hekker også i indre deler av Nordland. I Troms og Finnmark blir hekkelokaliteter registrert både ved kysten og i fjellet.

I Nord-Trøndelag er svartand i hovedsak påvist hekkende i østlige deler av fylket, i første rekke i Grong, Lierne, Meråker, Namsskogan, Røyrvik, Snåsa og Verdal. I tillegg foreligger noen få hekkefunn fra Steinkjer og Verran. Hekkebestanden i Nord-Trøndelag er tidligere estimert til 50 – 150 par (Nygård 1994).

Havelle er vanligst i Nord-Norge med de største hekkebestandene i Finnmark. I Sør-Norge hekker havelle ved høyfjellsvann i Langfjella samt i grensetraktene mot Sverige både i Nord- og Sør-Trøndelag. Typiske hekkelokaliteter for havelle er ved større eller mindre ferskvann over bjørke- og vierbeltet. Vann med holmer synes å være særlig attraktive. I Nord-Trøndelag hekker havelle fåtallig i høyereliggende østlige fjellstrøk. Sikre hekkefunn er tidligere registrert i Lierne, Meråker og Røyrvik.

Målsettingen med denne undersøkelsen er å lage en oversikt over kjente hekkelokaliteter for de fire artene av alpine dykkender i Nord-Trøndelag. Det blir skilt mellom sikre hekkefunn og registreringer av artene i aktuelle hekkelokaliteter.

Metode

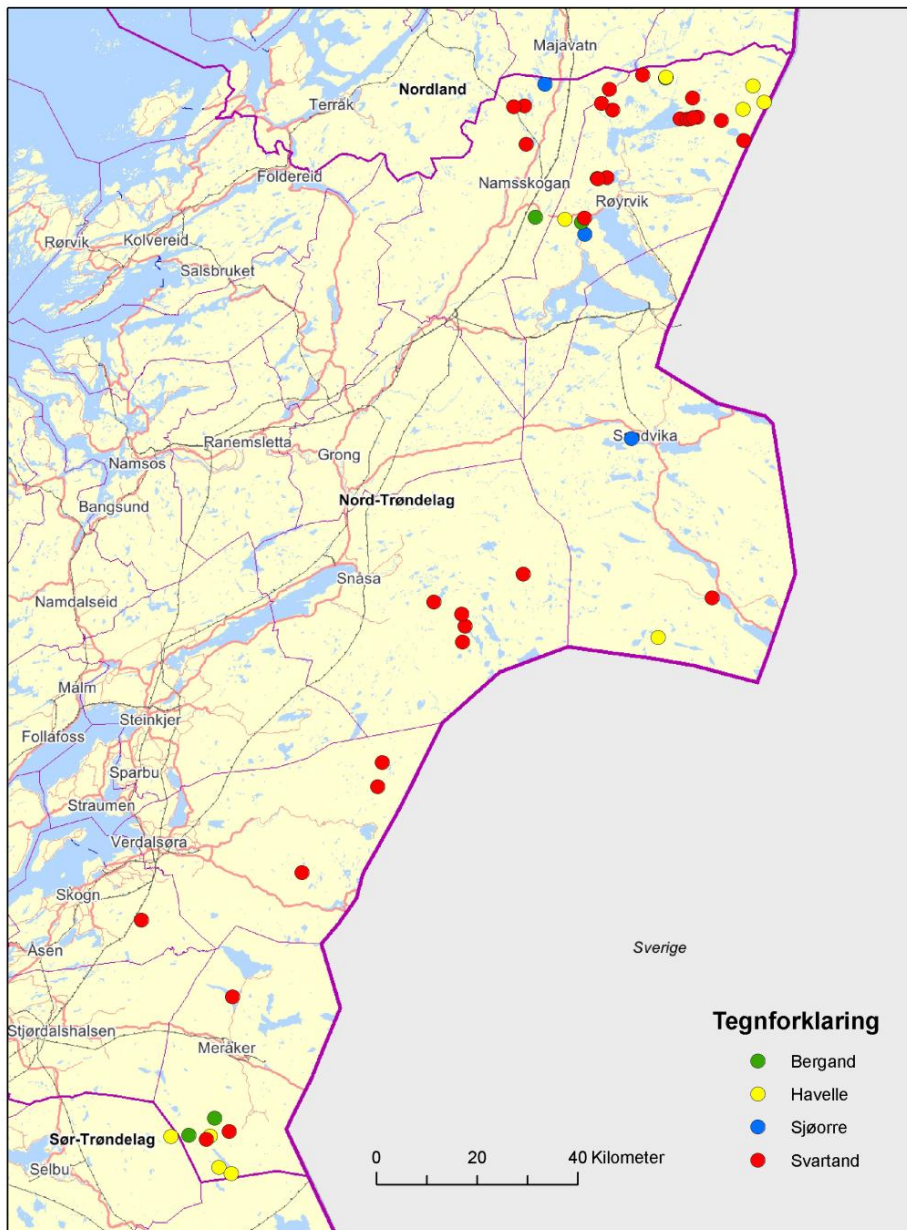
Datagrunnlaget i denne undersøkelsen er i hovedsak basert på observasjoner registrert i artsobservasjoner.no. I tillegg er sentrale fagpersoner innenfor det ornitologiske miljøet (både profesjonelle og amatører) kontaktet for innhenting av ytterligere opplysninger. Resultatene i denne undersøkelsen er basert på datamateriale i periode fra 2000 til 2012.

Registreringene som danner grunnlaget for denne sammenstillingen er delt i to kategorier, voksne fugler i passende hekkebiotoper og konstaterte hekkinger. Konstatert hekking er kun definert i de tilfellene hvor reir er påvist eller hvor hunner er registrert sammen med dununger/årets ungfugler.

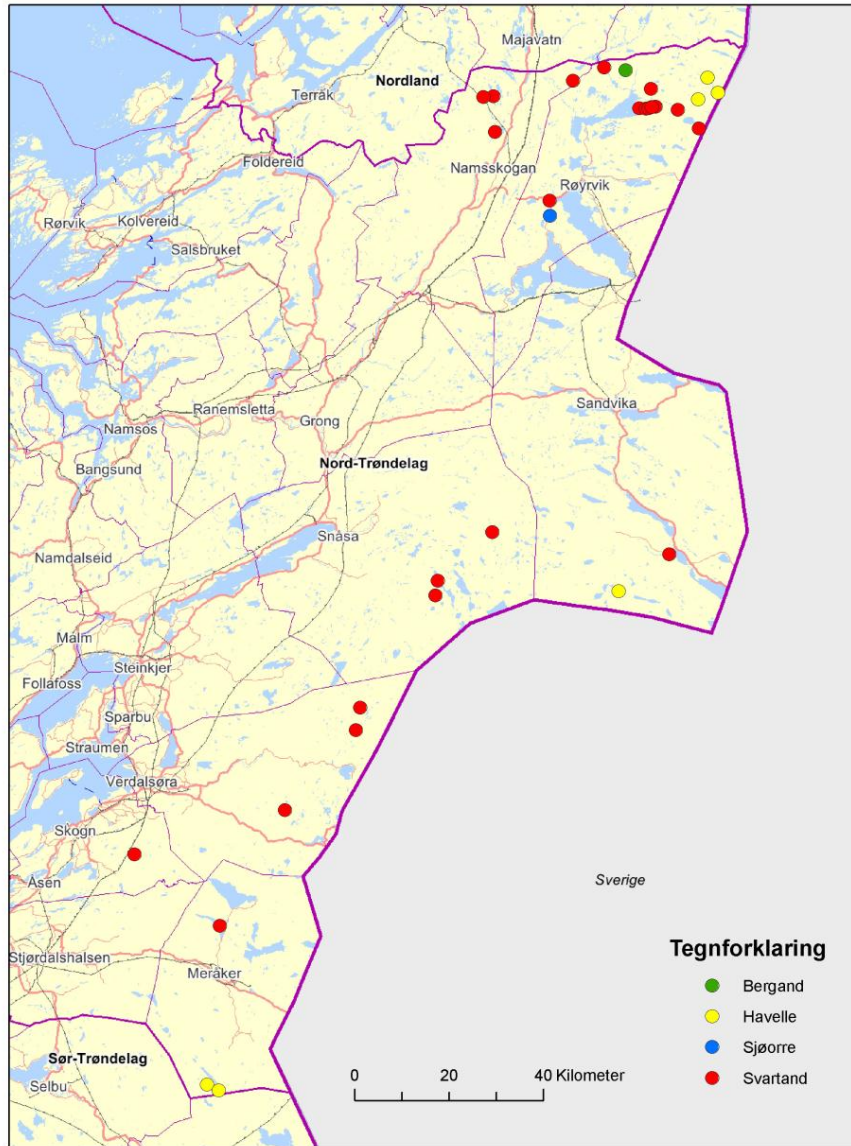
Resultater

De fleste registreringene av alpine dykkender i Nord-Trøndelag foreligger fra de nordøstlige og sørøstlige delene av fylket. I nordøst er alle fire artene registrert i Røyrvik kommune, mens bergand, sjøorre og svartand er registrert i Namsskogan kommune (figur 2). I Meråker i sørøst er alle artene med unntak av sjøorre registrert. Langs hele riksgrensa fra Røyrvik i nord til Meråker i sør synes det å være en mer eller mindre sammenhengende hekkebestand av svartand.

Namsskogan og Røyrvik kommune har de største hekkebestandene av alpine dykkender i Nord-Trøndelag. Dette er også det eneste området hvor alle fire arter er konstatert hekkende (figur 3).

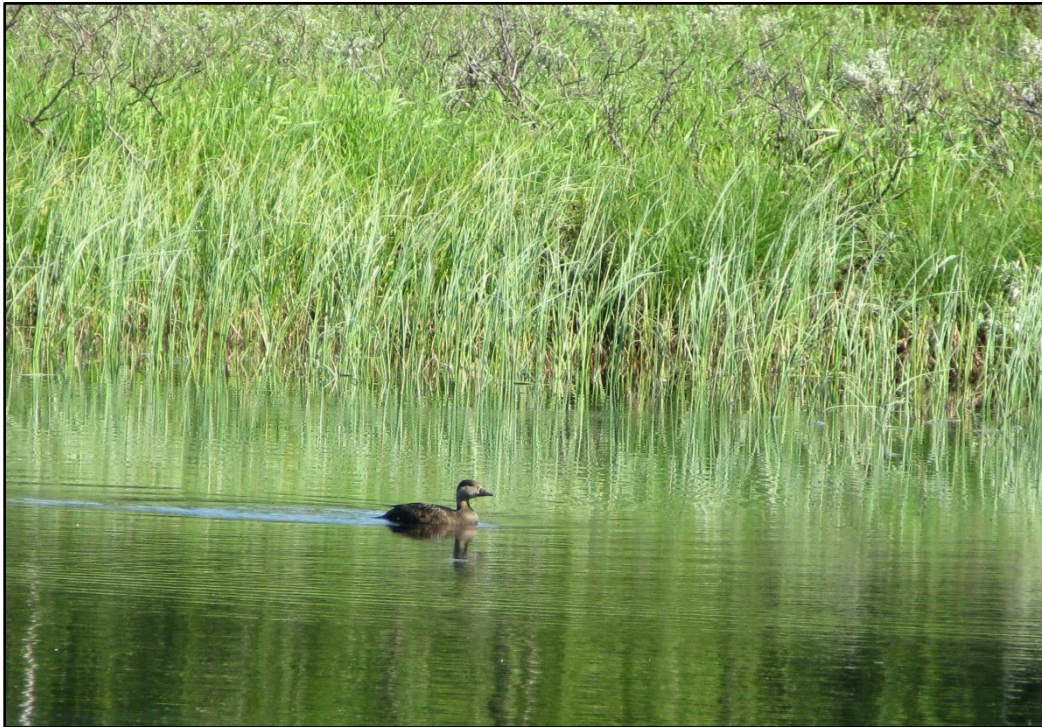

Figur 2. Alpine dykkender (bergand, havelle, sjørørre og svartand) registrert på aktuelle hekkelokaliteter i Nord-Trøndelag fra 2000 til 2012. Svartand er mest tallrik og er registrert i alle kommuner fra Meråker i sør til Røyrvik i nord. Havelle er registrert på flere høyereliggende lokaliteter mens bergand og sjørørre er fåtallige.

Figur 3. Konstaterte hekkefunn for bergand, havelle, sjørørre og svartand fra 2000 til 2012 i Nord-Trøndelag. Svartand hekker langs riksgrensa fra Meråker i sør til Røyrvik i nord. Havelle er påvist hekkende på et mindre antall høyereliggende lokaliteter i Meråker, Lierne og Røyrvik. Bergand og sjørørre er svært fåtallig og for hver av disse foreligger det kun et dokumentert hekkefunn i undersøkelsesperioden.

Fra Lierne og sørover langs riksgrensa foreligger det spredte hekkefunn av svartand i Lierne, Snåsa, Verdal, Levanger og Meråker (figur 4 og 5). I tillegg er havelle påvist med vellykket hekking i høyereliggende områder i Lierne og i Meråker (figur 6).

Figur 4. Svartand er den mest tallrike av de alpine dykkendene i Nord-Trøndelag. Utbredelsen er østlig og det foreligger dokumenterte hekkinger i alle kommuner langs riksgrensa mot Sverige.

Figur 5. Svartandkull med sju egg. I likhet med bergand, havelle og sjøorre er reiret på bakken. Store mengder dun som inngår i reirmaterialet blir lagt over eggene som predatorvern når hunnfuglen for kortere perioder må ut på næringssøk (Foto: Eystein Næss).

Diskusjon

Datagrunnlaget for å vurdere bestandssituasjonen for de fire alpine dykkendene bergand, havelle, sjøorre og svartand er i hovedsak basert på observasjoner rapportert i artsobservasjoner.no. Rapportering i denne databasen ble først tilgjengelig våren 2008, men aktive ornitologer (både amatører og profesjonelle) har også registrert observasjoner fra perioden før 2008 i denne databasen. Selv om artsobservasjoner.no nå er blitt et standardverktøy for rapportering er det fortsatt en del ressurspersoner som ikke benytter dette digitale verktøyet. Enkeltpersoner er derfor kontaktet for å innhente ytterligere informasjon.

Fra Snåsa og nordover er aktiviteten av ornitologer lavere enn i sørlige deler av fylket. Det er store områder som er aktuelle for disse artene i denne delen av fylket. Dette tilsier nok at datagrunnlaget særlig for den nordligste delen av Nord-Trøndelag er mangelfull. For å få en tilfredsstillende oversikt over hekkebestandene for de alpine dykkendene i Nord-Trøndelag bør det legges opp til en systematisk innsats og da særlig i de østre deler av fylket. I forhold til å få kartfestet dokumentert hekking må registreringsarbeidet koordineres med den perioden hvor de nyklekte kullene fortsatt er på hekkelokalitetene.

Da bestandssituasjonen synes å være relativt god for svartand sammenlignet med de tre andre artene foreslås det at registreringsarbeidet i hovedsak rettes mot bergand, havelle og sjøorre. En slik prioritering gjør også at de områdene som bør registreres avgrenses betydelig. Grunnlaget for en slik konklusjon er basert på at havelle trolig ikke hekker utenfor de mest høyereliggende områdene helt sør og helt nord i fylket. Bergand og sjøorre hekker trolig med svært få par i de nordøstre deler av Nord-Trøndelag. Det ble imidlertid registrert to par hekkende sjøorre like sør for fylkesgrensa i Tydal kommune hekkesesongen 2012 (Tore Reinsborg pers. medd.). Følgelig bør det legges opp til registreringer i Meråker som synes å ha aktuelle hekkeområder for sjøorre og med kort avstand til områdene sør for fylkesgrensa hvor vellykket hekking ble påvist inneværende år. Hekkebestanden for sjøorre synes imidlertid aldri å ha vært høy i Nord-Trøndelag. Sjøorre trenger lang "rullebane" for å komme på vingene. Derfor er små vann med tett og høy vegetasjon mindre aktuelle i forhold til hekkelokaliteter. Dette avgrenser følgelig også områder i forhold til et eventuelt framtidig registreringsarbeid.

For bergand synes bestandsutviklingen å være klart negativ. For 20 – 30 år siden hekket flere par i Namsskogan og Røyrvik, men arten synes nå på det nærmeste å være forsvunnet som hekkefugl i disse områdene (Øyvind Spjøtvoll pers. medd.). Det er grunnlag for å antyde en hekkebestand på mindre enn 10 par både for bergand og sjøorre i Nord-Trøndelag. Bergand bør følges nøye da den er kategorisert som sårbar på Norsk rødliste og samtidig viser en betydelig bestandsreduksjon også i Sverige (Ottoson et al. 2012). På IUCN sin rødliste over truede arter er havelle nå oppgradert til sårbar. Dette på bakgrunn av dramatisk bestandsreduksjoner de siste 20 år. Sjøorre er også nylig oppgradert på IUCN sin rødliste og er nå klassifisert som direkte truet. Med bakgrunn i små bestander og en negativ bestandsutvikling vil det være interessant for forvaltningsmyndighetene å få en bedre oversikt over hekkelokalitetene for alpine dykkender i Nord-Trøndelag.

Figur 6. Havelle hekker fåtallig på høyereliggende lokaliteter i Meråker, Lierne og Røyrvik. Den må betraktes som "den mest alpine" av de fire alpine dykkendene (Foto: Per Ivar Nicolaisen).

Referanser

Cramp, S. & Simmons, K.E.L. (red.) 1977: The birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Oxford Univ. Press, Oxford.

Einvik, K. & Solberg, B. 1999. Rødlistestatus for truede og sårbare arter i Nord-Trøndelag. Rapport 1 – 1999. Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, miljøvernavdelingen.

Gjershaug, J.O., Thingstad, P.G., Eldøy, S. & Byrkjeland, S. (red.) 1994. Norsk fugleatlas. Norsk Ornitologisk Forening, Klæbu.

Haftorn, S. 1971: Norges fugler. Universitetsforlaget. 862 s.

Kålås, J. A., Viken, Å., Henriksen, S. & Skjelseth, S. (red.) 2010. Norsk rødliste for arter 2010. Artsdatabanken, Norge.

Ottoson, U., Ottvall, R., Elmberg, J. Green, M. Gustafsson, R. Haas, F. Holmqvist, N., Lindstøm, Å., Nilsson, L., Svensson, M., Svensson, S. & Tjernberg, M. 2012. Fåglarna i Sverige – antal och forekomst. SOF, Halmstad.